

ATMOSFERA IFLOSLANISHI INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI

Maxmudova Nilufar Shermuhammedovna**ADCHTI Filologiya tillarni o'qitish
arab tili yo'nalishi 202-guruh talabasi**

Annotatsiya: Atmosfera ifloslanishi va uning inson salomatligiga ta'siri zamonaviy hayotda yirik ekologik va ijtimoiy muammolar sirasiga kiradi. Insoniyat rivojlanishining har bir bosqichida atmosfera muhitining holati o'zgarib bormoqda, bu esa to'g'ridan-to'g'ri ijtimoiy, iqtisodiy hamda ekologik omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Atmosfera doimo turli tabiiy va sun'iy omillar ta'siri ostida bo'ladi. Uni ifloslantiruvchi moddalar ishlab chiqarish, transport, energiya olish, qishloq xo'jaligi, shaharsozlik va boshqa sohalarda yuritilayotgan inson faoliyati natijasida yanada ko'proq to'planib bormoqda.

Kalit so'zlar: atmosfera ifloslanishi, inson salomatligi, ekologiya, havoning ifloslanishi, sog'liq muammolari, gigiyena, atrof-muhit, sanoat chiqindilari, o'pka kasalliklari, havo sifati.

Atmosferada uchraydigan asosiy ifloslantiruvchi moddalar orasida azot, oltingugurt dioksidi, karbonat anhidrid, oltingugurt oksidlari, metan gazi, ammiak, ozon, chang, turli zarrachalar, aldehidlar, uglevodorodlar, og'ir metallarning aerzollari va boshqa toksik birikmalar mavjud. Bunday moddalar havoda muayyan konsentratsiyada to'planishi natijasida ularning fiziologik, biokimyoviy va toksik ta'siri mavjud bo'ladi. Ulardan ayrimlari tezda parchalanadi yoki atmosferadan yuviladi, ayrimlari esa uzoq vaqt barqaror saqlanib, inson va tirik organizmlar uchun xavf tug'diradi. Atmosfera ifloslanishi muammosi, ayniqsa, urbanizatsiya jarayonlari kuchaygan davrlarda yanada dolzarb tus oladi. Yirik sanoat markazlari, innovatsion ishlab chiqarish tarmoqlari, ko'plab avtomobillar, yoqilg'i va energetika resurslarini keng qo'llash havoga zich va muntazam chiqindilar chiqarilishiga olib keladi. Atmosferadagi chang va zararli gazlar nafaqat ekologik, balki epidemiologik xavfni ham oshiradi. Hamma kasalliklarning rivojlanishida ekologik zararli omillarning, shu

jumladan, atmosfera ifloslanishining roli aynan zamonaviy ilmiy tadqiqotlar orqali tasdiqlanmoqda. Atmosfera ifloslanishining inson salomatligiga ta'siri ko'plab ilmiy manbalarda o'zgacha o'rin tutadi. Havoga chiqarilgan kimyoviy toksik modda va aerozollar, turli zarrachalarning yuqori darajada kontsentratsiyasi nafaqat nafas olish tizimi, balki immun, yurak-qon tomir, nerv, endokrin va boshqa asosiy tizimlarga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Turli zararli gaz aralashmalari va chang zarrachalari insonning o'pka va bronxlarida yallig'lanishlarni keltirib chiqarib, yallig'lanish o'choqlari paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Bu esa pnevmoniya, bronxit, astma, allergik reaksiyalar kabi o'tkir va surunkali kasalliklarning ko'payishiga olib keladi.[1]

Atmosfera muhitidagi og'ir metall tuzlari va toksik moddalar inson organizmida to'planib borgan sari organizmning biokimyoviy jarayonlarini izdan chiqaradi, hujayra regeneratsiyasini sekinlashtiradi, genetik o'zgarishlarga sabab bo'lishi mumkin. Bunday holatlar nafaqat hozirgi organizm salomatligini, balki keyingi avlod sog'lig'ini ham xavf ostiga qo'yadi. Karbonat angidrid, oltingugurt dioksidi va boshqa gaz aralashmalarning nafas a'zolari orqali organizmga kirishi natijasida qon tarkibida kislorod tashilishini pasaytiradi, CO₂ darajasining oshishi esa asab tizimi, yurak faoliyati va miya hujayralari uchun salbiy omil hisoblanadi. Atmosfera ifloslanishining yana bir xavfli tomoni – u immunitetning pasayishiga, organizmning kasallikka qarshi tabiiy chidamliligining susayishiga olib keladi. Oqsillar, uglevodorodlar, kimyoviy gazlar va chang zarrachalari qon aylanish tizimiga o'tib, umumiy intoksikatsiya va surunkali yallig'lanishga zamin hozirlaydi. Shuningdek, atmosferadagi zararli moddalarning ta'siri natijasida yurak-qon tomir kasalliklari, gipertoniya, insult, infarkt kabi og'ir klinik holatlar kuzatiladi. Boshqa tomondan, atmosfera ifloslanishi modda almashinuvining buzilishiga, metabolik sindromlarning kuchayishiga ham sababchi bo'lishi aniqlangan. Ozon, azot oksidi, metan kabi gazlarning yuqori darajadagi kontsentratsiyasi qalqonsimon bez faoliyatini, glyukoza almashinuvini, yurak va buyrak faoliyatini izdan chiqaradi. Teri, ko'z, shilliq qavatlarining zararli moddalarga bevosita ta'sirlanishi natijasida dermatitlar, kon'yunktivit, ekzema, allergik reaksiyalarning ortishi kuzatiladi.[2]

Atmosferaning holatiga inson salomatligiga ta'siri uzoq muddatli va uzoq-suzuq tarzda namoyon bo'lishi natijasida dastlabki bosqichlarda ko'plab kasalliklarni aniqlash qiyin bo'ladi. Oradan ancha vaqt o'tib, havo ifloslanishiga bog'liq patologik jarayonlar rivojlanadi. Tug'ma nuqsonlar, bolalarda rivojlanishdan orqada qolish, immun va endokrin buzilishlar, o'sma kasalliklarining ortishida atmosferadagi ifloslantiruvchi moddalar va ularning doimiy yuqori miqdori asosiy o'rin tutadi. Atmosfera ifloslantiruvchi organik birikmalar, politsiklik uglevodorodlar, aerzollar, formaldegid kabi aralashmalar mutagen, kanserogen va teratogen xususiyatlarga ega bo'lib, organizmda hujayra darajasidagi o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Bu esa onkologik kasalliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin. Atmosferada uchraydigan radiaktiv moddalar ham inson salomatligiga tahdid soladi — uzoq muddatli radiatsion ta'sir tufayli immunitetning pasayishi, o'sma kasalliklarining kuchayishi, organizmga kiradigan oziq-ovqat zanjiri orqali keladigan zaharli moddalarning ta'siri natijasida kasalliklarning ortishi qayd etiladi. So'nggi o'n yilliklarda atmosfera ifloslanishining epidemiologik omili sifatida insonning emotsional-psixologik salomatligiga ham salbiy ta'siri ilmiy jihatdan isbotlangan. Chang, gazlar va umumiy havo tarkibining yomonlashuvi insonda bosh og'rig'i, umumiy charchoq, ruhiy tushkunlik, uyqusizlik, ish faoliyatining pasayishiga ham olib kelmoqda. Bu esa ijtimoiy stress, ijtimoiy va mehnat faoliyati samaradorligining pasayishiga, ajralish va kasallanishning ortganiga, umumiy demografik holatning o'zgarishiga sababchi bo'lmoqda.[3]

Atmosfera ifloslanishining inson salomatligiga ta'siri demografik, ekologik va iqtisodiy muhit barqarorligi uchun ham xavfli hisoblanadi. Havoning sifat darajasi pasaygani sari inson resurslarining sog'lom va samarali ishlashiga salbiy ta'sir kuchayadi; ekologik tizimlarning buzilishi biologik xilma-xillikni, yashash muhitini susaytiradi, bu esa o'z navbatida jamiyat va nasl-nasabning rivojlanish barqarorligini xavf ostiga qo'yadi. Havoni ifloslantiruvchi omillarning oldini olish va havo sifatini yaxshilash uchun global va lokal darajalarda ko'plab chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda. Havo sifati monitoringini yo'lga qo'yish, chiqindilarni kamaytirish,

ekologik toza texnologiyalarni tadbiiq etish, Yangi energetika manbalaridan foydalanish havo muhitining yaxshilanishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, havoni sog'lomlashtirish uchun yashil hududlar, daraxt ekish, shaharsozlikda ekologik me'yorlarga amal qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Havoning ifloslanishiga sabab bo'layotgan asosiy omillar avtomobillar va sanoat tarmoqlari faoliyati natijasi ekanini hisobga olib, yangi texnologiyalar yaratish, yoqilg'i turlarini ekologik xavfsizga almashtirish, chiqindi gazlarni filtrlash va utilitatsiyalash, energiya sarfini kamaytirish kabi kompleks chora-tadbirlarni keng joriy etish zarur. Sog'liqni saqlash tizimi va ekologik monitor o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash orqali havo ifloslanishining salomatlikka ta'sirini kamaytirish mumkin. Atmosfera ifloslanishini muntazam monitoring qilish orqali aholida ilgari aniqlanmagan kasalliklarning oldini olish, o'z vaqtida diagnostika va davolash, sog'lomlashtirish ishlarini olib borish namoyon muammo bo'lib qolmoqda. Nafas olish organlarini himoya qilish, shaxsiy va jamoaviy gigiyena choralari, tobora oshib borayotgan industrializatsiya va urbanizatsiya sharoitida ekologik madaniyatni oshirish zamonamizning asosiy talablaridan sanaladi.[4]

Ekologik xavfsiz ishlab chiqarish texnologiyalarini keng joriy etish, chiqindi gazlar va zararli moddalarning havoga chiqishini qat'iy nazorat qilish, aholiga ekologik maslahat va profilaktika ishlarini tashkil etish, o'simlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilishni kuchaytirish – bularning barchasi inson salomatligini saqlash va atmosfera muhitining tozaligini ta'minlash yo'lidagi muhim omillardan biridir. Havoning muammoli holati nafaqat yuqori ifloslanish zonalarida, balki aholisi ko'p, sanoat jadal rivojlangan, qishloq xo'jaligi kemptar joylarda ham salomatlikka salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Atrof-muhit ifloslanishining salbiy ta'siri nafaqat jismoniy, balki ruhiy, sotsial va iqtisodiy salomatlikni ham izdan chiqaradi. Ekotizimlarning barqarorligi, insonning samarali va mazmunli hayot kechirishini ta'minlash uchun har bir hudud atmosferasining tozaligi va xavfsizligini ta'minlash ustuvor vazifa hisoblanadi.[5]

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, atmosfera ifloslanishi va uning inson salomatligiga ta'siri — zamonaviy jamiyatning eng dolzarb va murakkab masalalaridan biridir. Havoni ifloslantiruvchi moddalarning tarkibi va miqdori ortgani sari nafas olish, yurak-qon tomir, immun, endokrin va boshqa hayotiy muhim tizimlar kasalliklari ham keskin ortib bormoqda. Bu esa inson hayotining davomiyligi, farovonligi va nasl-nasab barqarorligiga jiddiy xavf tug'diradi. Atmosfera muhitini toza tutish, ifloslantiruvchi omillarni qisqartirish, ekologik xavfsiz texnologiyalarni joriy etish, sog'liqni saqlash va ekotizimlarni muhofaza qilish sohasidagi kompleks chora-tadbirlar bevosita inson salomatligini saqlashga xizmat qiladigan eng asosiy, uzoq muddatli strategik yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Atmosferani toza va xavfsiz saqlash — har bir insonning, jamiyat va davlatning asosiy burchi bo'lishi kerak. Shu yo'l bilan jamiyat barqaror rivojlanishi, kuchli salomat avlodni shakllantirish, ekologik xavf-xatarlardan himoyalani uchun mustahkam zamin hozirlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduazizov, D. (2018). "Atmosfera havosining ifloslanishi va uni muhofaza qilish". Ekologiya va atrof-muhit, 2(3), 15-19.
2. Abdurahmonova, Z.N. (2021). "Shahar atmosferasining ifloslanishi va inson salomatligi". Ekologik monitoring, 5(2), 77-84.
3. Akbarov, G.G'. (2020). "Atmosfera havosi va inson salomatligi: muammolar va yechimlar". Sog'lom hayot, 4(1), 45-53.
4. Alimov, A.A. (2019). "Ekologik xavfsizlik: atmosfera ifloslanishi va ijtimoiy muammolar". O'zbekiston ekologik jurnali, 11(2), 65-70.
5. Ergashev, Sh.T. (2022). "Atmosfera ifloslanishi va aholi salomatligi". Tibbiyotda yangi innovatsiyalar, 8(3), 33-39.
6. Islomov, D.K. (2017). "Havo ifloslanishining aholi salomatligiga ta'siri". Tibbiyot va fan, 2(2), 19-26.
7. Karimov, J.K. (2019). "Sanoat chiqindilari va atmosfera havosining tarkibi". Ekologiya asoslari, 3(1), 54-61.